

ทัศนะของนักปราชญ์ในจารีตเถรวาทของไทย ต่อสิทธิมนุษยชน

ภาณุทัต ยอดแก้ว^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้วิเคราะห์มุมมองจากสองปราชญ์ในจารีตเถรวาทที่มีต่อแนวคิดสมัยใหม่ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ด้วยการนำเสนอผ่านผลงานที่พระทั้งสองรูปได้รจนาค้นเขียนได้อธิบายวิธีที่ทั้งท่านพุทธทาสและพระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้เหตุผลสนับสนุนการกำจัดอวิชชาในฐานะต้นเหตุที่แท้จริงของหลายปัญหาเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างไร และได้แสดงให้เห็นว่า ทำไมแนวคิดว่าด้วยสิทธิมนุษยชนจึงไม่สามารถโน้มน้าวพระผู้นำในจารีตเถรวาทในส่วนที่เกี่ยวกับตรรกะและการนำไปใช้จริงของสิทธิมนุษยชน อย่างไรก็ตาม ปราชญ์ทั้งสองรูปมิได้ปฏิเสธเหตุผลของความจำเป็นในการดำรงอยู่ของระบบสิทธิมนุษยชนในภูมิภาคต่าง ๆ แต่พระภิกษุทั้งสองรูปได้เตือนอันตรายของอวิชชา ความเอนเอียง ความเกลียดชัง และอคติที่มีอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นปัจจัยที่เป็นภัยต่อสันติภาพและความยุติธรรมของโลก สิ่งที่น่าสนใจมากคือ ทั้งท่านพุทธทาสและท่านพระพรหมคุณาภรณ์ต่างมีทัศนะที่ร่วมกัน คือ การศึกษาในโลกสมัยใหม่โดยทั่วไปมิได้ให้ความสำคัญในเรื่องจริยศาสตร์ ผลที่ตามมาคือ มนุษย์สมัยใหม่จึงถูกผลักดันจากความโลภ ความคิดที่เอาตนเป็นศูนย์กลาง และความเห็นแก่ตัว

คำสำคัญ: ทัศนะ นักปราชญ์ เถรวาทของไทย สิทธิมนุษยชน

^๑ นักการทูตชำนาญการ กระทรวงการต่างประเทศ

The Views of Thailand's Leading Theravada Buddhist Monks on Human Rights

Panutat Yodkaew^{1b}

Abstract

Regarding the views of Thailand's leading Theravada Buddhist monks on human rights, Panutat Yodkaew analyses the perspectives from which Buddhadasa and Phra Promgunabhorn looked at the modern concept of human rights. Navigating through their famous pieces of writing, he portrays how Buddhadasa and Phra Promgunabhorn argued for elimination of *avijja* or ignorance as the root cause of so many problems regarding human rights violations, as well as explains why the modern concept of human rights hardly convinced Thailand's leading Buddhist monks of its logical foundation and its practicality. However, both Buddhadasa and Phra Promgunabhorn did not negate the *raison d'être* of the human rights regime operating in various regions. Rather, they warned against the danger of ignorance, partiality, hatred and prejudice inherent in our human nature as factors detrimental to the world's peace and justice. Interestingly, Buddhadasa and Phra Promgunabhorn share a common view that overall modern education does not recognize the importance of ethics. As a result, modern men are still driven by greed, self-centeredness and self-interest.

Keywords: Views, Thailand's leading, Theravada Buddhist monks, Human rights

^{1b} Mr.panutat Yodkaew is currently a diplomatic officer, The Ministry of foreign Affairs of the Kingdom of Thailand.

บทนำ

คนส่วนมากในสังคมไทยต่างรู้จักพระธรรมโกศาจารย์ (ท่านพุทธทาสภิกขุ) และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.ปยุตโต) ในฐานะนักเขียนผู้ยิ่งใหญ่ในวงการสงฆ์ไทย เพราะทั้งสองท่านได้รจนานหนังสือและงานประพันธ์ประเภทต่าง ๆ ไว้อย่างมากมาย และอาจนับว่าเป็นความโชคดีของสังคมไทยที่ทั้งสองท่านต่างให้ความสำคัญในประเด็นสิทธิมนุษยชน (ซึ่งจัดว่าเป็นกฎหมายสูงสุดที่มนุษยชาติได้จัดทำร่วมกันขึ้นครั้งแรกในโลก)

เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์ทั้งสองรูปต่างเกิดมาในคนละยุค/สมัยกัน ท่านทั้งสองจึงเห็นเมืองไทยจากมุมมองที่แตกต่างกัน แต่สิ่งที่หลายคนคงอยากรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้คือโลกทัศน์ของท่านทั้งสองต่อประเด็นสิทธิมนุษยชนว่าแท้จริงนั้นเป็นอย่างไร บทความนี้จึงต้องการสำรวจแนวคิดและบทสรุปที่แต่ละท่านได้ทิ้งให้คนในสังคมไทยไว้ครุ่นคิด

การวิเคราะห์สิทธิมนุษยชนของท่านพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสจัดว่าเป็นพระภิกษุสงฆ์ที่มีความรู้สมัยใหม่อย่างกว้างขวาง ท่านเรียนภาษาต่างประเทศ นอกจากนั้น ท่านเป็นพระไม่กัฐนในประเทศไทยที่ขึ้นมาบอกว่าพระอภิธรรมไม่ได้มาในรูปพุทธพจน์ (แต่สำหรับผู้เขียนในฐานะนักประวัติศาสตร์เห็นว่า พระอภิธรรมเป็นเรื่องที่ลังกาอาจแต่งเสริมขึ้นมาใหม่ จึงไม่จัดเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนาในสมัยต้น หรือที่รู้จักกันในนามคำศัพท์ทางวิชาการด้านพุทธศาสนาในโลกตะวันตกว่า “Early Buddhism”) ทำไม่ถึงเป็นเช่นนั้น ทั้งนี้อาจเพราะท่านติดตามงานวิชาการและตรึกตรองความน่าจะเป็นของสิ่งต่าง ๆ ในโลก งานเขียนจำนวนมากของท่านสะท้อนว่าท่านอ่านหนังสือและบทความทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างกว้างขวางเพื่อที่ตนเองจะเข้าใจความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นในโลก ท่านมิใช่พระภิกษุสงฆ์ที่เทศน์แต่เฉพาะเรื่องพุทธ แต่ท่านยังสามารถอธิบายความเชื่อมต่อ/ความสัมพันธ์ของหลักธรรมในจารีตพุทธกับบริบทของโลกได้อย่างแยบคาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบของความก้าวหน้าในการศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่อมนุษยชาติในยุคของท่าน

ยิ่งกว่านั้น ท่านพุทธทาสยังเข้าใจ/ใช้ภาษาอังกฤษในการศึกษาค้นคว้า เรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างดี ทั้งนี้เพราะท่านมิได้ปฏิเสธความรู้ของโลกตะวันตก ในทางกลับกันท่านได้แสดงความสนใจอย่างมากในการศึกษาศิลปวิทยาการเพื่อจัดวางคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบเพื่อให้สอดคล้องกับโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ดี สำหรับคนที่ไม่รู้จักท่านพุทธทาสอย่างดีพอ บุคคลเหล่านั้นอาจมีความรู้สึกว่าคุณพุทธทาสได้เห็นแบบหรือไม่เห็นด้วยกับระบบสิทธิมนุษยชนในหลายโอกาส แต่แท้จริงท่านมิได้บอกว่า สิทธิมนุษยชนเป็นสิ่งไม่มีดีสำหรับมนุษย์ แต่ทว่าท่านต้องการจะสื่อว่า ตรรกะของสิทธิมนุษยชนและพฤติกรรมของผู้ใช้หลักสิทธิมนุษยชนในสถานการณ์จริงในโลกกลับขาดความสมจริง เพราะระบบนี้ถูกนำมาใช้อย่างเห็นแก่ตัว หรือ ถูกเลือกใช้โดยกลุ่มคนบางกลุ่มเพื่อผลประโยชน์ของตนเองที่ท่านกล่าวพูด/วิจารณ์ถึงขนาดนี้ ในอีกด้านหนึ่งของเหรียญ จึงสะท้อนว่าท่านพุทธทาสได้ศึกษา/รู้จักปรัชญาสิทธิมนุษยชนอย่างลึกซึ้งอย่างพอเพียง โดยเฉพาะบริบทของการกำเนิดขึ้นมาของสิทธิมนุษยชนและรวมถึงบริบทของการนำหลักการบางประการของสิทธิมนุษยชนไปใช้ในสถานการณ์ปัจจุบัน

ตัวอย่างหนึ่งที่พวกเราเห็นชัดว่าท่านพุทธทาสเข้าใจเปรียบเทียบกับสิทธิมนุษยชน (ซึ่งพัฒนามาจากแนวคิดเรื่องสิทธิธรรมชาติ (natural right) ในกฎหมายธรรมชาติ) ซึ่งท่านได้กล่าวล้อกับสิ่งที่เรียกว่า “กฎธรรมชาติ” ของพุทธศาสนา (ซึ่งอาจหมายถึงกฎไตรลักษณ์ หรือ นิยามทั้ง ๕ หรือแม้แต่พระธรรมทั้งหมดที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง) อย่างง่าย ๆ ในหนังสือ “อติมมตยา ปรีทศน์” ว่า “ถ้ามันคงที่อยู่ ในความถูกต้องตามธรรมชาติ โดยกฎธรรมชาติ โดยความรู้เรื่องธรรมชาติ มันไม่อาจจะเกิดความรู้สึกใจเวลาเป็นตัวกู เป็นของกูอะไรขึ้นมาได้” กฎธรรมชาตินี้ตรงกับคำว่า “Natural Law” หรือ Law of Nature หากแปลเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งสังคมตะวันตกต่างมีกฎหมายธรรมชาติเช่นกัน แต่มีพัฒนาการที่แตกต่างจากพุทธศาสนา กฎธรรมชาติเป็นหนึ่งในสี่ข้อของค่านิยามว่าด้วยธรรมะที่ให้ไว้โดยท่านพุทธทาส ธรรมะมี ๔ ความหมาย คือ ๑. ตัวธรรมชาติ ๒. กฎธรรมชาติ ๓. หน้าที่ ๔. ผลจากการทำหน้าที่ ดังนั้นในนัยนี้ มนุษย์จึงมีหน้าที่ของตนตามธรรมชาติ

^๑ พระพุทธทาสภิกขุ, อติมมตยาปรีทศน์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ) ๒๕๕๖.

แต่ประเด็นที่ทำให้พวกเราประทับใจมากเกี่ยวกับการวิเคราะห์สิทธิมนุษยชนของท่านคือการที่ท่านพุทธทาสได้ระบุถึงสาเหตุหลักที่ทำให้ระบบสิทธิมนุษยชนไม่ค่อยประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรในการนำมาใช้จริง คือ การที่ผู้ใช้/อ้างหลักสิทธิมนุษยชนยังขาดความเป็นกลาง อันเนื่องมาจากกระบบการศึกษาในปัจจุบันที่สอนให้คนเห็นแก่ตัว คนที่ใช้/อ้างสิทธิมนุษยชนจึงยังขาดความเป็นกลาง ยังขาดอิสระภาพจากมายาคติ/มิชฉาที่ปฏิบัติ ตั้งสะท้อนอยู่ในประโยคตัวอย่างข้างล่างนี้

การศึกษาในโลกเป็นชนวนนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชน เพราะมันมิใช่การศึกษาที่แท้จริง มันเป็นการศึกษาที่มีแต่ความฉลาดเพื่อเห็นแก่ตัว ไม่นำไปสู่ความคงที่ คงที่อยู่ในความถูกต้อง แกรมจะนำไปสู่ความฉลาดในการที่จะละเมิดสิทธิมนุษยชนเสียเอง ยิ่งหาวิธี ยิ่งหาโอกาส ยิ่งหาช่องทาง ยิ่งหาเหตุผล ที่จะละเมิดสิทธิมนุษยชน นี่โลกนี้มันกำลังเป็นเสียแบบนี้

ท่านพุทธทาสได้วิเคราะห์ระบบสิทธิมนุษยชนในด้านแนวคิดเชิงเปรียบเทียบอย่างตรงประเด็น โดยการเน้นประเด็นเรื่องสิทธิ ทำให้ศาสนาพุทธไม่จำเป็นต้องเน้นสิทธิแต่เน้นเรื่องหน้าที่ คำวิจารณ์ของท่านสะท้อนว่า ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์เรื่องสิทธิและหน้าที่ ซึ่งต่างเป็นตรรกะพื้นฐานของระบบยุติธรรมที่ปรากฏในปัญญาสาภกว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ดังเห็นที่ท่านพุทธทาสเน้นเรื่องนี้ในการบรรยายเรื่องอตั้มมยตากับปัญหาสิทธิมนุษยชน^๒ “หากคนสมัยนี้มีปากพร่ำแต่เรื่องสิทธิ แล้วมันไม่ได้ทำหน้าที่เสียด้วยซ้ำ มันบ้าสิทธิ มันจะเอาแต่สิทธิ ปากพูดแต่สิทธิ พูดไม่เป็นถึงเรื่องหน้าที่ อย่างนี้มันไม่ไหว”

ประโยคข้างต้นนี้แสดงนัยว่า ท่านพุทธทาสได้ใช้เกณฑ์เดียวกับศาสตราจารย์กฎหมายในโลกตะวันตกในการวิเคราะห์/วิพากษ์ระบบสิทธิมนุษยชน เพราะการที่เราพูดว่าเรามีสิทธิ เราต้องตระหนักเสมอว่าอีกคนต้องมีหน้าที่เพื่อทำให้เราทรงสิทธิ์นั้นได้ หากเรามีสิทธิ แต่ไม่มีคนทำหน้าที่หรือรับผิดชอบมันเป็นเรื่องที่แทบเป็นไปได้

^๒ พระพุทธทาสภิกขุ, *อตั้มมยตาปริทัศน์*, หน้า ๔๒๒.

ยิ่งกว่านั้นท่านพุทธทาสเน้นคำว่ากฎธรรมชาติ (Law of Nature) ซึ่งในบริบทของพระพุทธศาสนาหมายถึง ทุกกฎที่มีอยู่ในธรรมชาติ เพื่อใช้ล้อกับแนวคิดเรื่องกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ซึ่งเป็นรากฐานค่านิยมและความคิดทางกฎหมาย ซึ่งครั้งหนึ่งมีรากในความเชื่อในเรื่องพระเจ้าของศาสนาคริสต์ที่ระบบสิทธิมนุษยชนได้ขอยืมแนวคิดมา ดังปรากฏในประโยคที่ท่านได้เคยกล่าวเมื่อหลายสิบปีก่อน “ถ้าความถูกต้องอยู่ในธรรมชาติ มันก็ไม่เกิดความเห็นแก่ตัว คือว่า มันไม่เกิดความรู้สึกเป็นตัวกูขึ้นมาได้ดอก”

ท่านพุทธทาสได้ชี้จุดด้อยของตรรกะของระบบสิทธิมนุษยชนที่เน้นแต่การเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพ โดยอธิบายอย่างน่าฟังว่า หากทุกคนทำหน้าที่ของตนแล้ว การละเมิดสิทธิจะมีขึ้นได้อย่างไร ดังนั้น ตรรกะที่เราพบในพระพุทธศาสนาจึงเป็นตรรกะที่ลึกซึ้งที่เน้นไปตรงต้นเหตุหรือต้นกำเนิด ดังปรากฏในคำพูดของท่านพุทธทาสข้างล่าง

“ฟังดูดี ๆ ถ้าไม่มีตัว มันก็ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าเราว่าเขามันมีความรักกันและกัน เป็นตัวเดียวกันเสีย แล้วใครจะละเมิดสิทธิแก่ใครได้ ใครจะละเมิดสิทธิแก่กันและกันได้ ถ้ามันรักเป็นตัวเดียวกันเสีย ไม่มีมีงู ไม่มีมีงู ถ้าใครจะเกิดละเมิดสิทธิผู้อื่นขึ้นมา มันเป็นคนโง่ ก็ถูกคนอื่นเห็นเป็นคนประหลาด หรือเป็นคนบ้า”

การวิเคราะห์ของท่านพุทธทาสได้ลงไปในระดับต้นต่อหรือรากฐานทางความคิด (conceptual foundation) ท่านยังได้วิเคราะห์ข้อสันนิษฐานล่วงหน้า (presuppositions) ของสิ่งที่อาจเรียกว่า “แก่นปรัชญาตะวันตก” ที่อยู่เบื้องหลังปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) แม้ว่าท่านเรียกปฏิญญาสากลว่า “กฎบัตรสิทธิมนุษยชน” แต่แท้จริงท่านหมายถึงปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ซึ่งเป็นชื่ออย่างเป็นทางการ ดังที่เราคุ้นเคยในสมัยปัจจุบัน

แต่สิ่งที่ทำให้นักอ่านวางหนังสือ “อ้อมมยตาปริทัศน์” ของท่านไม่ลง คือท่านได้วิจารณ์ความจริงใจของบรรดาประเทศมหาอำนาจในการบังคับใช้/ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในภูมิภาคต่าง ๆ ในโลก แม้ว่าท่านไม่ได้ลงไปวิเคราะห์ถึงขนาดวิจารณ์บริบทที่ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้ถือกำเนิดขึ้น แต่ท่านได้สื่อให้คนไทยใน

ยุคนั้นว่าประชาธิปไตยจะดีไม่ได้ หากคนส่วนใหญ่ของประเทศยังไม่ดี สิ่งที่สำคัญอาจมีใช้ระบบแต่เป็นสันดานของคน

จุดเด่นในการวิเคราะห์ของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

๑. การวิเคราะห์ของท่านพุทธทาสภิกขุเน้นในระดับรากเหง้าของความไม่สมจริงของระบบลัทธิมนุษยชน ซึ่งเน้นแต่การเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกชน ในความคิดของท่าน วิธีคิดแบบนี้คงจะไม่ได้ช่วยสร้างสันติภาพและความมั่นคงให้แก่โลกมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากคนที้นำเรื่องนี้มาปฏิบัติยังคงมีอวิชชา ซึ่งสะท้อนในแนวคิดเรื่องอคติ ความโลภ ความหลงผิด ความเห็นแก่ตัว เป็นต้น ท่านเห็นว่าปรัชญาลัทธิมนุษยชนปราศจากสิ่งที่เรียกว่า “พุทธปัญญา” ซึ่งเน้นการอบรมไปที่จิตใจของปัจเจกทุกคน แต่ไม่เน้นการสร้างระบบ เพราะระบบต่าง ๆ จะไม่สามารถมีประสิทธิภาพหากจิตใจของมนุษย์ยังติดอยู่ในความเห็นแก่ตัว

๒. จุดเด่นอีกประการ คือ การวิจารณ์ความล้มเหลวของระบบการศึกษา การเรียนการสอนที่เน้นแต่วิทยาการ แต่ไม่เน้นจริยธรรมต่างเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ทำให้โลกนี้ยังไม่มีความสุข เพราะการศึกษาศสมัยใหม่เน้นการสอนให้คนฉลาด โดยเฉพาะความเฉลียวฉลาดในการเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ปรัชญาการศึกษาศสมัยใหม่มีได้นำไปสู่การสร้างสังคมที่เอื้ออาทร ในอีกด้านหนึ่งของเหรียญ ท่านพุทธทาสอาจอยากจะทำสื่อสาระสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ว่า ปัญญาในความหมายของพระพุทธศาสนาต้องมีความเมตตากรุณาประกอบอยู่ด้วยเสมอ การคิดในเรื่องการหาทางออกให้แก่โลกต้องมีเรื่องความเมตตากรุณาอยู่ด้วยเสมอ

การวิเคราะห์ลัทธิมนุษยชนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรค์ ปยุตโต)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรค์ ปยุตโต) เป็นพระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษาในระดับตรีจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และได้รับการถวายปริญญาดุขฎีบัณฑิตกจากสถาบันทางการศึกษาของไทย ท่านได้ประพันธ์งานเขียนเกี่ยวกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย รวมถึงได้มีโอกาสนิพนธ์หนังสือเรื่อง **“ลัทธิมนุษยชนสร้างสันติสุขหรือสลายสังคม”** ซึ่งเป็นงานเขียนที่ได้รับการอ้างอิงจากทั้งนักวิชาการไทยและต่างประเทศ ท่านเห็นว่า ลัทธิมนุษยชนเป็นความเจริญงอกงามในระดับหนึ่ง แต่มีข้อ

เป็นความเจริญในระดับสูง คำกล่าวนี้อาจใกล้เคียงกับการวิเคราะห์ของศาสตราจารย์ Masao Abe ที่เห็นว่าลัทธิมนุษยชนเป็นเพียงส่วนที่ช่วยเสริม แต่ในสาระนั้น ลัทธิมนุษยชนยังต่างจากพระพุทธศาสนา

จุดเด่นในการวิเคราะห์ของพระพรหมคุณาภรณ์ ท่านได้อธิบายสาระสำคัญของระบบลัทธิมนุษยชนอย่างชัดเจนและได้วิเคราะห์/วิจารณ์ภูมิหลัง (background) หรือบริบท (context) ของการกำเนิดขึ้นมาของแนวคิดที่ว่าด้วยศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ในระบบลัทธิมนุษยชนได้อย่างละเอียดและเข้าใจง่ายดี คุณลักษณะเฉพาะนี้จึงเป็นคุณลักษณะเด่นในงานประพันธ์ของท่าน การอ้างฉากต่าง ๆ (citation) ในประวัติศาสตร์โลกถูกใช้เป็นเหตุผลในการอธิบายว่า การที่ชาวตะวันตกนิยมเบียดเบียนกันในตลอดระยะเวลาที่ยาวนานในประวัติศาสตร์โลก การสถาปนาระบบลัทธิมนุษยชนจึงเป็นเรื่องจำเป็น ในขณะที่ภูมิหลังของสังคมอื่น ๆ มิได้มีพัฒนาการเหมือนโลกตะวันตก

ภูมิหลังของลัทธิมนุษยชนเต็มไปด้วยการที่มนุษย์เบียดเบียน แยกชิง กดขี่ข่มเหง ซึ่งกันและกัน มองในอีกแง่หนึ่งก็เหมือนกับว่า ลัทธิมนุษยชนนี้ได้มาด้วยการต่อสู้และมนุษย์ที่เป็นต้นคิดที่ทำให้เกิดมีการจัดวางลัทธิมนุษยชนขึ้นเป็นกติกานั้นเป็นชาวตะวันตก

มนุษย์ตะวันตกได้ออกล่าเมืองขึ้นและครอบครองอาณานิคมมากมายมนุษย์ที่อยู่ในอาณานิคมหรือเมืองขึ้นนั้นถูกกดขี่ข่มเหง ถ้าพูดด้วยภาษาปัจจุบัน ก็เรียกว่าแทบไม่มีลัทธิมนุษยชนเลย

ทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วินถือหลักว่า ธรรมชาติมีการคัดเลือกในตัวของมันเอง ซึ่งจะทำให้สัตว์ที่แข็งแรงเก่งกล้า และมีความเหมาะสม ส่วนสัตว์ที่อ่อนแอ ไม่มีความสามารถก็ล้มตายดับหรือสูญพันธุ์ไป...แนวคิดนี้กลายเป็นแนวคิดหลักในเชิงธุรกิจที่สนับสนุนการแข่งขันในการค้าขาย แม้ว่าในทางการเมือง ลัทธินี้ไม่เป็นที่ยอมรับแล้วอย่างน้อยในระดับของการอ้างอิง แต่ในทาง

เศรษฐกิจอิทธิพลของลัทธินี้ก็ยังมีอยู่อย่างลึกซึ้งแม้ในปัจจุบัน^๖

ข้อคิดที่พระพรหมคุณาภรณ์เน้นคือเราชาวพุทธสมควรเห็นว่าข้อต่าง ๆ ใน ปฎิญาสาสกล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนนั้นเป็นสิ่งดีที่สุดแล้ว แต่ท่านเตือนว่า ในความเป็นจริง อารยธรรมโลกเจริญกว่าวิถีดั้งเดิมของระบบสิทธิมนุษยชนมากมายหลายเท่า ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยตีความว่าความลุ่มลึกในอารยธรรมอินเดีย อารยธรรมพุทธ อารยธรรมขงจื้อใน เอเชียได้พูดและพิจารณาเรื่องคุณค่าของชีวิตมนุษย์มานานหลายพันปีแล้ว แต่ตะวันตก เพิ่งมาประดิษฐ์ระบบสิทธิมนุษยชนเมื่อระบระหว่างประเทศล้มเหลวที่จะต้องจัดการ กับสถานการณ์หรือความท้าทายที่เกิดขึ้นในรูปแบบใหม่

อารยธรรมมิใช่อยู่ที่การมีกฎเกณฑ์กติกาเท่านั้น ดังที่ ฝรั่งเศสภูมิใจ ซึ่งก็สำคัญอย่างแน่นอน ไม่เป็นหลักประกันหรือ องค์ประกอบที่เพียงพอของอารยธรรม จิตใจที่ต้องการธรรม และอิสรภาพของจิตใจนั้นแหละเป็นหลักประกันให้แกกฎเกณฑ์ กติกาอีกชั้นหนึ่ง ถ้าเราอยู่กันเพียงด้วยสิทธิ์ แล้วไม่ปรับจิตใจ ให้ถูก ก็จะต้องเกิดปัญหาอย่างที่เกิดมากขึ้นในสังคมอเมริกัน

พระพรหมคุณาภรณ์พยายามสื่อว่า หากมองอีกมุมหนึ่ง ความพยายามในการ ร่างปฎิญาสาสกล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติก็อาจตีความว่าสังคมนั้น ขาดศีลธรรม จึงต้องพยายามร่างในเรื่องเหล่านี้

ในด้านหนึ่งเราอาจจะพูดว่า สังคมอะไรกัน แม้แต่แคสิทธิ พื้นฐานก็ยังมี นี่แสดงว่าเป็นสังคมที่ด้อยอย่างมาก ขาดวัฒนธรรม ขาดความเจริญ ไม่ศรัทธา แต่อีกด้านหนึ่ง เราก็อาจพูดในทาง ตรงกันข้ามว่า นี่สังคมอะไร อยู่กันได้แค่จะคอยพิทักษ์รักษาและ เรียกร้องสิทธิเท่านั้นเองหรือ จะเป็นสังคมที่ต้งามกว่านี้ไม่ได้หรือ

แม้ว่าพระพรหมคุณาภรณ์ได้แตะในเรื่องราวฐาน/พื้นฐานทางปรัชญา (philosophical foundation) ของระบบสิทธิมนุษยชนไม่มากพอที่จะทำให้เราสามารถรู้

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), สิทธิมนุษยชน สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม, (กรุงเทพฯ ภาควิชาการต่างประเทศ) ๒๕๔๖, หน้า ๔

วิธีวิเคราะห์ของท่าน แต่ท่านได้นำเสนอแนวคิดเรื่องศีล ๕ ซึ่งเป็นจุดเด่นของคำสอนในพระพุทธศาสนาได้อย่างยอดเยี่ยม และตรงจุดนี้เป็นจุดเด่นของงานเขียนของท่านที่ได้เห็นว่า ศีล ๕ แท้จริงสามารถเทียบได้กับหลักประกันทางสังคมสำหรับสังคมพุทธ จุดหมายของระบบสิทธิมนุษยชนคือการสร้างหลักประกันทางสังคม แต่ทว่าเลือกที่จะใช้วิธีการและภาษาว่าด้วยสิทธิ

ตรงจุดนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งข้อควรสังเกตว่า วิธีการอุปมาอุปมัยของพระพรหมคุณาภรณ์ต่างจากการวิเคราะห์ของศาสตราจารย์ Damien Keown ตรงที่ศาสตราจารย์ Keown ชี้ว่าศีล ๕ เป็นเรื่องหน้าที่^๔ ในอีกด้านของหน้าที่ (duty) คือสิทธิ (right) ดังนั้น หน้าที่กับสิทธิจึงเป็นของคู่กัน แต่บังเอิญสังคมพุทธเน้นเรื่องหน้าที่มากกว่าเรื่องสิทธิ แนวคิดที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิกับหน้าที่เป็นวิถีคิดทางนิติศาสตร์ในโลกตะวันตก แต่ในกรณีของพระพรหมคุณาภรณ์ ท่านเน้นว่าระบบศีลธรรมในจารีตของพระพุทธศาสนานั้นละเอียดกว่าระบบสิทธิมนุษยชน ดังปรากฏในคำสอนในเรื่องศีล ๕ และในเรื่องทศ ๖

สำหรับชาวพุทธนั้น สิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องที่เราจะได้ประโยชน์ เพราะเป็นหลักการและข้อปฏิบัติที่ดี อย่างน้อยก็นำมาเปรียบเทียบกับศีล ๕ จะเห็นว่าศีล ๕ นั้นเป็นหลักประกันทางสังคมที่สำคัญ ถ้ามนุษย์ประพฤติอยู่ในศีล ๕ ก็คงไม่จำเป็นต้องมีสิ่งที่เรียกว่า สิทธิมนุษยชน และถ้ามองให้ละเอียดลงไป ก็จะทำให้เห็นว่า ปริญญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติที่แยกกระจายกันไปละเอียดเป็นข้อย่อยมากมายนั้น ก็อยู่ในขอบเขตของศีล ๕ นี้เอง หรือพ้นจากนั้นไปก็อยู่ในหลักธรรมอย่างเช่น เรื่องทศ ๖ ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคม เช่น นายจ้างกับลูกจ้าง...

ถ้าเทียบกับในทางพระพุทธศาสนาที่ว่าเหมือนกับหลักศีล ๕ หรือทศ ๖ ก็จะเห็นชัดว่า ศีล ๕ หรือ ทศ ๖ มิใช่เป็นสิ่งที่

^๔ Damien V. Keown, Charles S. Prebish and Wayne R. Husted, **Buddhism and Human Rights**, (Surrey : Curzon Press) 1998 , 20-21.

เพียงพอ แต่เป็นสิ่งที่จำเป็น โดยเป็นพื้นฐาน หรือหลักประกัน และเป็นมาตรฐานของสังคม อย่างน้อยที่จะให้โลกนี้พออยู่กันสงบ ได้ไม่ลุกเป็นไฟ เพื่อให้แต่ละคนมีโอกาสที่จะพัฒนาชีวิตให้เข้าถึง สิ่งที่ตั้งมายิ่งขึ้นไป

จุดเด่นในการวิเคราะห์ของพระพรหมคุณาภรณ์

๑. เนื่องจากพระพรหมคุณาภรณ์ให้ความสนใจในเรื่องเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์โลก ความลุ่มลึกในการเลือกใช้ฉากสำคัญในประวัติศาสตร์โลกของท่าน จึงทำให้บทวิเคราะห์ของท่านมีความน่าสนใจ หรือสามารถทำให้อ่านคล้อยตามได้ไม่ยากนัก

๒. พระพรหมคุณาภรณ์ได้เสนอว่าศิลปะ ๕ และหลักธรรมเรื่องทิศ ๖ เป็นหลักประกันทางสังคมที่สำคัญเบื้องต้นสำหรับชาวพุทธ เพราะทั้งศิลปะ ๕ และทิศ ๖ ได้ครอบคลุมมิติต่าง ๆ ของชีวิตอย่างครบถ้วน แม้ว่าข้อเสนอของท่านนี้อาจเป็นเรื่องที่ผู้รู้หลายคนได้เคยเสนอมาแล้วในอดีตในการเปรียบเทียบพระพุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน แต่ท่านได้กล่าวที่จะวิจารณ์ว่า สิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องในแค่ระดับศิลปะ แต่ยังมีใช้สมาธิหรือปัญญา ในอีกด้านหนึ่ง สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นปัญญาของสิทธิมนุษยชนก็ยังไม่ใช่ปัญญาในความหมายของพระพุทธศาสนา

๓. ท่านเห็นว่า สิทธิมนุษยชนเน้นการอ้าง/เรียกร้องสิทธิ์ ซึ่งนักวิชาการตะวันตกเห็นว่าอาจเปรียบเสมือนจริยธรรมเชิงลบเพราะระบบสิทธิมนุษยชนเน้นให้คนเรียกร้องหรือปกป้องสิทธิ์ของตนเอง จึงทำให้มีตรรกะการเน้นในแง่ของการพิทักษ์สิทธิ ซึ่งคล้ายคลึงกับที่ Sallie B. King นักวิชาการพุทธศาสตร์ที่เห็นว่าจริยศาสตร์ของสิทธิมนุษยชนออกมาในทำนองปรปักษ์ (adversarial) มากกว่าเรื่องบวก ในขณะที่จริยศาสตร์แบบพุทธเน้นการควบคุมจิตใจและพฤติกรรมของตนเองหรือการทำหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด จึงเป็นจริยศาสตร์ที่ไม่เน้นสภาพปรปักษ์ (non adversarial) หรือการอ้างสิทธิ์ของตนเองเหนือคนอื่น^๕

^๕ Roger Jackson and John Makransky, **Buddhist Theology**, (London : Routledge Curzon) 2003, 293

จุดร่วมกันของสองปราชญ์ในจารีตเถรวาท

๑. ทั้งท่านพุทธทาสและพระพรหมคุณาภรณ์ต่างเห็นตรงกันว่า ระบบการศึกษาตั้งที่เราเห็นในปัจจุบันผลิตซ้ำวิธีมองโลกแบบเดิม ๆ คือ การสอนให้คนฉลาดในเรื่องเทคนิควิทยาการ โดยไม่สนใจมากนักในเรื่องคุณธรรมหรือจริยธรรม ผลที่ตามมาคือเราจึงมีประชากรที่ชอบแสวงหาแต่ประโยชน์เพื่อตนเองมากกว่าการทำงานเพื่อสังคม หรือเพื่อมนุษยร่วมโลก หากระบบการศึกษายังดำเนินอยู่ในแบบนี้ โลกใบนี้จะมีสภาพเป็นเช่นไร ระบบสิทธิมนุษยชนจะมีความหมายแค่ไหน หากมนุษย์ส่วนใหญ่ไม่ทำหน้าที่ของตน หากกล่าวในแบบภาษาพุทธ สังคมโลกก็ไม่สามารถพบสันติสุข หากมนุษย์ไม่รักาศิล เพราะศิลปะคือหน้าที่ สิทธิจะไม่มีประโยชน์ในโลกที่คนไม่ทำหน้าที่

๒. พุทธปัญญาสากลที่ทั้งสองปราชญ์ในจารีตพุทธเถรวาทได้ต่อยัก คือ ความไม่เห็นแก่ตัว หรือความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ ความเฉลียวฉลาดที่ขาดความเมตตาเป็นสิ่งที่น่ากลัว ดังนั้น ความเมตตากรุณาจึงถูกจัดว่าเป็นส่วนหนึ่งของปัญญาที่ทั้งนิกายมหายานและนิกายเถรวาทเห็นตรงกันว่าจะจะเป็นวิถีเดียวที่ทำให้โลกสามารถพบสันติสุขอย่างยั่งยืน

ความแตกต่างระหว่างการวิเคราะห์ของปราชญ์เถรวาทกับการวิเคราะห์ในแบบนักวิชาการตะวันตก

ในการวิเคราะห์สิทธิมนุษยชนกับคำสอนทางศาสนาต่าง ๆ ที่ทำโดยนักวิชาการในโลกตะวันตก นักวิชาการตะวันตกมักแสดงความเห็นหรือวิเคราะห์ในระดับรากฐาน/ต้นตอของปรัชญา (Foundationalism) ของสิทธิมนุษยชน แต่นักวิชาการอีกจำนวนหนึ่งเลือกวิเคราะห์ในแนวหน้าที่นิยม (Functionalism) โดยเน้นความสำคัญทางการเมือง โดยเฉพาะฉันทามติทางการเมือง (Political Consensus) ว่าเป็นเรื่องสำคัญกว่าเรื่องคุณค่าที่ได้จากการหาต้นตอทางปรัชญา

ทฤษฎีรากฐาน (Foundationalist Theory) เป็นทฤษฎีที่นักวิจัยได้ใช้ในงานนี้ ทฤษฎีเน้นความพยายามสืบค้นธรรมชาติของปรัชญาสิทธิมนุษยชนกลับไปยังต้นตอทางความคิดของสิทธิมนุษยชนก่อนที่สิทธิมนุษยชนจะกลายเป็นกฎหมายระหว่างประเทศ

โดยพิจารณาวิวัฒนาการทางความคิด^๑ วิธีนี้จึงสนับสนุนการวิเคราะห์เปรียบเทียบพื้นฐานทางจริยธรรมและทางแนวคิดที่มีอยู่ในระบบต่าง ๆ ที่กำลังถูกเปรียบเทียบ นักคิดคนสำคัญของสำนักนี้ คือ Michael Perry, Nietzsche, Richard Rorty, Alen Gewirth เป็นต้น ซึ่งแต่ละคนพยายามอธิบายว่ารากฐานของปรัชญาสิทธิมนุษยชนตามแนวคิดของตนเป็นอย่างไร

Michael Perry เห็นว่าศูนย์กลางความคิดว่าด้วยสิทธิมนุษยชนคือคริสต์ศาสนา โดยเฉพาะในแนวคิดที่ว่าด้วยความศักดิ์สิทธิ์และศักดิ์ศรีของมนุษย์ (human sacredness and dignity) เปรียบเทียบความคิดสิทธิมนุษยชนกับเหตุผลทางศาสนาที่ว่าพระเจ้าเป็นคนสร้างมนุษย์ในรูปของพระองค์และได้ให้กฎหมายธรรมชาติแก่มนุษย์ แนวคิดนี้ได้ให้คุณค่าสากลของศีลธรรมสำหรับมนุษย์ แต่แนวคิดนี้ถูกปฏิเสธโดย Nietzsche, Richard Rorty และ Alan Gewirth

Friedrich Nietzsche เห็นว่าพระเจ้าตายไปแล้ว ซึ่งหมายถึงศาสนาได้ตายไปจากโลก ในที่นี้คงหมายถึงยุโรป คุณธรรมถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างสมดุลระหว่างคนที่แข็งแรง คนที่อ่อนแอ และคนฉลาด ศาสนาเป็นเรื่องที่มนุษย์สร้างขึ้น ศีลธรรมเป็นประดิษฐกรรมทางสังคมชนิดหนึ่งที่มนุษย์ที่แข็งแรงสามารถใช้ในการสร้างค่านิยมที่ไม่ต้องพึ่งศาสนา สิทธิจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อสนองผลประโยชน์ของคนกลุ่มหนึ่งและทำให้คนกลุ่มอื่นต้องเสียประโยชน์ในเวลาเดียวกัน ดังนั้น จึงไม่มีอะไรที่เป็นสากลจักรวาล

Alan Gewirth เห็นว่าสิทธิมนุษยชนเป็นผลจากค่านิยมที่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคมและค่านิยมเหล่านี้มีมากมายในห้วงเวลาและสถานที่ สิทธิมนุษยชนถูกสร้างขึ้นจากวิธีคิดตามหลักเหตุผลของมนุษย์ Gewirth ได้เสนอหลักการว่าด้วยความคงเส้นคงวา (Generic Consistency) ที่เชื่อว่าเจตนาอย่างสมัครใจ (voluntariness) และการมีเป้าประสงค์ (purposiveness) เป็นองค์ประกอบสำคัญของพฤติกรรมมนุษย์ หลักการนี้จึงอาจถูกมองว่าใกล้เคียงกับความคิดเรื่องเจตนา (intention/will/volition) ในแนวคิดที่ว่าด้วยการกระทำของพระพุทธศาสนา

^๑ Jack Donnelly, **Universal Human Rights**, (Ithaca : Cornell University Press) 2013, 19-22

Richard Rorty เห็นว่าศีลธรรมควรมาจากข้างล่าง มิใช่มาจากพระเจ้า โดยการพัฒนาความรู้สึกต่อกันและกัน คำศัพท์ต่าง ๆ จากยุคเรืองปัญญาอาจมีประโยชน์ในตอนต้นของการพัฒนาประชาธิปไตย แต่รากฐานของสิทธิมนุษยชนต้องมาจากความรู้สึกเห็นอกเห็นใจและความสามัคคีซึ่งเป็นเรื่องธรรมชาติและสากลของมนุษยชาติ ดังนั้น Rorty จึงสนับสนุนปัจเจกนิยมที่เห็นว่ามนุษย์โดยพื้นฐานมีความเหมือนกัน Rorty จึงไม่เห็นด้วยกับสำนัก Cultural Relativism ที่เห็นว่าสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องที่แตกต่างกันตามแต่ละวัฒนธรรม

อย่างไรก็ดี นักวิชาการกระแสหลักในโลกตะวันตกต่างเชื่อว่าแนวคิดสิทธิมนุษยชนมาจากปรัชญาของ John Stuart Mill (และนักปราชญ์คนอื่น ๆ ก่อนหน้านี้) ที่เน้นการให้อิสระแก่ปัจเจกชน และมาจากแนวคิดเรื่องสิทธิธรรมชาติ (Natural Rights) ของกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ที่เน้นเรื่องความเท่าเทียมกัน ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ความเป็นมนุษย์ ฯลฯ แต่สิ่งที่ต้องพึงสังเกตคือแนวคิดว่าด้วยความเป็นมนุษย์และสิทธิธรรมชาติได้แปรเปลี่ยนไปตามบริบททางความรู้ของสังคม ครั้งหนึ่ง มนุษย์เคยเชื่อในพระเจ้า สิทธิธรรมชาติจึงหมายถึงสิทธิที่พระเจ้าทรงประทานแก่มนุษย์ แต่เมื่อสังคมมนุษย์เข้าสู่ยุคเหตุผล (Age of Reason) มนุษย์จึงปฏิเสธการดำรงอยู่จริงของพระเจ้า แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ในช่วงนี้จึงเปลี่ยนไปและสะท้อนความเชื่อออกมาในแบบวิทยาศาสตร์

ในการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับคำสอนทางศาสนาอื่น ๆ นักวิชาการตะวันตกต้องกำหนดให้ได้ว่าจุดยืนทางจริยธรรมและทางศีลธรรมของศาสนาที่ตนกำลังเปรียบเทียบอยู่ตรงไหน การกระทำแบบไหนจึงควรถูกนิยามว่าดี แบบไหนชั่ว ซึ่งรู้จักกันในศัพท์ทางศาสนาเปรียบเทียบว่า “deontology” ด้วยวิธีการนี้ นักวิชาการจึงสามารถเข้าถึงความลุ่มลึกและความแตกต่างในสิ่งที่ตนกำลังเปรียบเทียบ เช่น คำว่า “สิทธิ์และเสรีภาพ/อิสรภาพ” ของตะวันตกหมายถึงอะไร มีขอบเขตขนาดไหน และใช้ในมิติอะไรบ้าง สิทธิในมโนทัศน์ของพุทธมีหรือไม่ หรืออิสรภาพในพระพุทศศาสนาหากเทียบเคียงกับตะวันตกควรมีที่ระดับ คำถามเหล่านี้เป็นเรื่องท้าทายนักวิชาการเป็นอย่างมาก

ข้อสังเกตที่ได้จากการวิจัย

การที่ศาสนาพุทธมีความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมจึงทำให้พุทธปรัชญาแตกต่างจากปรัชญาสิทธิมนุษยชน นั่นเป็นสิ่งที่ทุกคนทราบกันดี แต่จะดีกว่ามากหากบอกว่า แนวคิดเรื่องกรรมมีสาระขนาดไหนจึงสามารถกระทบหรือมีผลทำให้ผู้คนชาวพุทธควรหรือไม่ควรสนใจในสาระของปรัชญาสิทธิมนุษยชน เพราะแม้ว่าตะวันตกไม่มีแนวคิดเรื่องกรรม แต่การมีแนวคิดเรื่องบาป หรือแนวคิดอื่น ๆ ก็สามารถทำให้ผู้คนในโลกตะวันตกยังต้องทำความดีได้ แต่เพราะเนื่องจากแนวคิดเรื่องกรรมของพุทธศาสนาแตกต่างจากแนวคิดเรื่องกรรมของศาสนาอื่น ๆ เช่น เซน ฮินดู เป็นต้น ลักษณะเฉพาะนี้จึงมีผลกระทบต่อวิถีคิดและการพิจารณาแนวคิดสมัยใหม่อื่น ๆ เช่น เจตจำนงเสรี อิสรภาพ เสรีภาพ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีอะไรอีกที่ถือว่าเป็นแนวคิดที่สำคัญในพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะเฉพาะ หรือแม้แต่แย้งกับแนวคิดทั่วไปของผู้คนในโลกตะวันตก โดยเฉพาะคนสมัยใหม่ที่ปฏิเสธศาสนา แต่ศรัทธาปรัชญาสิทธิมนุษยชน ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นแนวคิดประเภทนี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก และทุกแนวคิดมีความน่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดว่าด้วยอิสรภาพ/เสรีภาพ ซึ่งเป็นตัวชูโรงใหญ่ของปรัชญาสิทธิมนุษยชน และพุทธปรัชญาเองก็สามารถช่วยตะวันตกในการแสวงหาคำตอบทางเลือกได้อีกมาก

แม้แต่แนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรี (free will/freedom of the will) ซึ่งนักปราชญ์ชาวพุทธไม่เชื่อว่าเจตจำนงเสรีในแบบความหมายตะวันตกนั้นมีอยู่จริงยังเป็นเรื่องที่น่าสนใจและค้นคว้าร่วมกับวิถีทางวิทยาศาสตร์

แต่ชาวพุทธเห็นว่าอิสรภาพในการเลือก (freedom of choice) เป็นเรื่องที่เข้าใจได้ ซึ่งสามารถเจอในเรื่องการใช้สติปัญญาของตนในการเลือกที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อดังปรากฏในกาลามสูตร แต่อิสรภาพในการเลือกของพุทธมีความลึบซับซ้อนมากกว่านั้น หากพิจารณาในบริบทของปัญญา เพราะกรรมก็สามารถบดบังปัญญา แม้ว่าเราคิดว่าเราได้ใช้สติปัญญาอย่างมากในการเลือก แต่ก็ใช่ที่เราจะสามารถเลือกได้สิ่งที่ดีทั้งนี้เพราะกรรมส่งผลถึงระดับของสติปัญญา

อิสรภาพในความหมายการไม่ยึดติด (freedom from attachment) ในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นเรื่องที่ตรงกันข้ามกับอิสรภาพในความหมายของโลกตะวันตก

ที่เน้นการทำตามใจตนเอง หรือการทำตามที่ตนอยาก (freedom to do as one wishes/desires/wills) ตั้งสะท้อนในปฎิญาสากกล่าวด้วยสิทธิมนุษยชน ดังนั้น หากตนไม่สามารถทำตามที่ตนอยากหรือต้องการ ก็ต้องถือว่าตนขาด/ไร้อิสรภาพ เพราะอิสรภาพของโลกตะวันตกถูกเข้าใจในตรรกะแบบนี้ ตรงจุดนี้สำหรับผู้เขียน เห็นว่าเป็นจุดแตกหักระหว่างปรัชญาสิทธิมนุษยชนกับพระพุทธศาสนา

จุดแตกหักที่สองระหว่างพุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชนคือการมีแนวคิดเรื่อง วิมุตติ (Vimutti) โลกตะวันตกไม่มีแนวคิดในเรื่องวิมุตติ หรือ ความหลุดพ้น โดยเฉพาะ ในพุทธาภิตที่ว่า “พรหมจรรย์นี้ไม่ได้มีลาภสักการะสรรเสริญเป็นอันสงส์ มิได้มีการ สุขในสวรรค์เป็นอันสงส์ มิได้มีการเข้าถึงความเป็นอันเดียวกับพรหมในพรหมโลก เป็นอันสงส์...” หากโลกตะวันตกไม่มีแนวคิดในลักษณะนี้ คนตะวันตกก็ไม่จำเป็นต้อง ปฏิบัติหรือพากเพียรในเรื่องความหลุดพ้นนี้ โดยเฉพาะการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนา คงเป็นเรื่องที่ไม่มี ความหมาย การที่ไม่ต้องมาเกิดใหม่ (freedom from the cycle of rebirth) จึงไม่ใช่เรื่องจำเป็นในทัศนะของคนที่เชื่อในปรัชญาสิทธิมนุษยชน

จุดแตกหักที่สามระหว่างพุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชนคือประเด็นว่าด้วย เป้าหมายของชีวิต เป้าหมายสูงสุดของชาวพุทธคือการนิพพาน ในขณะที่เป้าหมายสูงสุด ของชีวิตสำหรับนักปรัชญาสิทธิมนุษยชนนั้นไม่มี หรือไม่ได้ระบุไว้ในเอกสารใด เพราะ ผู้ร่างปฎิญาสากกล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนต่างตระหนักดีว่าเป้าหมายชีวิตเป็นเรื่อง คำนิยมและจริยศาสตร์ของแต่ละสังคม การที่จะกำหนดเป้าหมายในเรื่องนี้คงเป็นไป ไม่ได้ ตรงจุดนี้ ศาสนาจึงลึกลับกว่าปรัชญาสิทธิมนุษยชนที่นำเอาแนวคิดปรัชญาต่าง ๆ มาสร้างจริยศาสตร์ที่เน้นสิทธิ (rights-based ethics) เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทาง การเมืองระหว่างประเทศ แต่ทว่าปรัชญาที่ถูกบูรณาการขึ้นมาต่างก็ยังไม่อาจตอบ คำถามทางจริยศาสตร์ของสังคมต่าง ๆ หรือแม้แต่วิถีปฏิบัติที่นับถือพระเจ้าที่ปรัชญา สิทธิมนุษยชนได้ถือกำเนิดขึ้นมาเอง

นอกจากนั้น การวิเคราะห์ในโลกตะวันตกยังนิยมทำกันในระดับหลักการ เช่น คำถามที่ว่าหลักการของสิทธิมนุษยชน (ซึ่งประกอบด้วย หลักเสรีภาพ หลักความ-เสมอภาค และหลักภราดรภาพ) สามารถเข้าได้กับคำสอนทางพระพุทธศาสนาขนาด ไหน การวิเคราะห์ในแบบนี้เป็นเรื่องที่คนนิยมทำและไม่ยากนัก เพราะศาสนาพุทธเน้น

อวิหิงสา ความเมตตากรุณา ความเท่าเทียมกันของมนุษย์ทุกคน โดยเฉพาะโอกาสในการบรรลุธรรม และโอกาสในการเข้าถึงนิพพาน ดังนั้นคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงสามารถเกื้อกูลหรือไปได้กับปรัชญาสิทธิมนุษยชนในระดับของหลักการ

แต่สิ่งที่ท้าทายมาก คือ การวิเคราะห์ในระดับปัญญา โดยเฉพาะอะไรจึงสมควรเรียกว่าปัญญาของตะวันตก และอะไรเป็นปัญญาของพุทธศาสนา นักวิชาการตะวันตกยังไม่นิยมไปถึงขั้นนั้น อาจเพราะในอารยธรรมตะวันตก การเห็นพ้องต้องกันในเรื่องปัญญาอาจยังไม่มีอย่างชัดเจน ในขณะที่อะไรเป็นปัญญาในพระพุทธศาสนา อาจเป็นเรื่องชัดเจน แต่นั่นคงเป็นปัญญาที่แปลว่าสิ่งที่รู้ (the known) หรือสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ แต่ปัญญาที่แปลว่า “รู้ (to know)” หรือญาณ ซึ่งเป็นอีกมิติหนึ่งของเรื่องเดียวกันกลับเป็นเรื่องที่ไม่ถนัดนักในการวิเคราะห์ แม้ว่านักวิชาการตะวันตกต่างพยายามเข้าถึงในเรื่องนี้ แต่งานวิจัยในด้านนี้ยังมีไม่มากนักในปัจจุบัน เพราะการหยั่งรู้หรือการเข้าถึงสภาพความรู้เป็นเรื่องที่ถกเถียง แต่ทว่ามีความน่าพิศวงและความลึกซึ้ง หากพิจารณาจากจุดยืนของคนในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องอภิปัญญา ซึ่งเป็นเรื่องที่ตะวันตกไม่สามารถอธิบายได้ด้วยกฎทางวิทยาศาสตร์ ในความเห็นของผู้วิจัย ปัญญา อภิปัญญา อธิปัญญา อภิปัญญา ญาณ เป็นเรื่องที่สิทธิมนุษยชนไม่ได้รับรู้ แต่ทว่าความรู้ในด้านนี้มีความสำคัญและความน่าสนใจ และอาจกลายเป็นจุดแตกหักอีกประการระหว่างพุทธศาสนากับปรัชญาสิทธิมนุษยชน

ค่อนข้างชัดเจนว่า ท่านพุทธทาสและพระพรหมคุณาภรณ์มิได้วิเคราะห์เปรียบเทียบในแบบที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้น ทั้งนี้ เพราะพระสงฆ์เหล่านั้นมุ่งตรงไปที่หัวใจของศาสนาพุทธ เช่น ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ในกรณีของพระพรหมคุณาภรณ์ ในขณะที่ ท่านพุทธทาสมุ่งเน้นแนวคิดเรื่องอตัมมยตา (ซึ่งหมายถึงการปราศจากปัจจัย หรือการไม่ปรุงแต่ง อันได้แก่ การขจัดอวิชชา โดยเฉพาะโมหะ โสภะ) การวิเคราะห์ของพระสงฆ์ทั้งสองรูปจึงมิได้ดำเนินไปตามแบบแผนที่นิยมกันของนักวิชาการตะวันตก เช่น การวิเคราะห์ในระดับของหลักการ (principles) ในระดับนิรุกติศาสตร์ และในระดับวิวัฒนาการทางความคิด (ideational evolution) ดังปรากฏในทฤษฎีรากฐาน (Foundationalism) ที่นักวิชาการตะวันตกนิยมนำมาใช้วิเคราะห์ ทั้งนี้ เพราะท่านมิได้สนใจในแนวปรัชญาหรือประวัติศาสตร์มากนัก แต่ท่านเพียงต้องการกระตุ้นให้คนในสังคมไทยตระหนักถึงอะไรคือแก่นแท้ของศาสนาพุทธ โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งเมื่อเราเข้าใจและตระหนักในแก่นแท้ ปัญหาที่เข้ามาในชีวิตและสังคมก็คงเป็นเรื่องที่เราสามารถจะแก้ไขให้ผ่านพ้นไปได้ไม่ยาก

หากถามว่าพระสงฆ์ทั้งสองรูปต่างกันตรงไหนในการวิเคราะห์ ในความเห็นของผู้วิจัย ท่านทั้งสองต่างกันในเรื่องการเน้น (emphasis) ในด้านเนื้อหาของพุทธปรัชญา พระพรหมคุณาภรณ์เน้นเรื่องไตรสิกขา หรือเน้นเรื่องโครงสร้าง (structure) โดยเฉพาะการที่ท่านกล่าวระบุว่า สิทธิมนุษยชนเป็นเพียงแค่เรื่องศีล แต่ขาดสมาธิและปัญญา ในขณะที่ท่านพุทธทาสเน้นเรื่องปัจจัย (factors) ซึ่งในที่นี้คือ อวิชชา (avijja) ซึ่งทำให้มนุษย์มองความจริงไม่เห็น ซึ่งรวมถึงกิเลสที่ทำให้จิตใจมนุษย์ เสร้าหมองและมีอำนาจบดบังความคิดเห็นที่ถูกต้อง หรือแม้แต่ทำให้มนุษย์มี/แสดงพฤติกรรมออกมาในลักษณะที่แตกต่างกัน ซึ่งในกรณีนี้ คือ การละเมิดสิทธิมนุษยชนในรูปแบบต่างๆ

สิ่งที่ได้จากการวิจัยนี้ ศาสนาพุทธเป็นหลักจริยศาสตร์ที่เน้นหน้าที่ (duty-based ethics) เพราะธรรมะหมายถึงหน้าที่ และผลจาก/ของการทำหน้าที่ ในขณะที่ปรัชญาสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องพันทาง หรือเป็นนวัตกรรมทางภูมิปัญญาที่ตั้งเอาปรัชญาของยุคเรื่องปัญญาและแนวคิดเรื่องกฎหมายธรรมชาติมาร้อยเรียง โดยใช้ภาษาสิทธิ ดังนั้น จริยศาสตร์ของปัญญาสาขากล่าวว่าด้วยสิทธิมนุษยชนจึงเป็นจริยศาสตร์แบบสิทธิ (rights-based ethics) ข้อดีของจริยศาสตร์ที่เน้นหน้าที่คือปัจเจกชนไม่ต้องเริ่มแม้แต่จะคิดเชิงลบเกี่ยวกับคนอื่น ๆ ในสังคม หากทุกคนทำตามศีล ๕ การละเมิดสิทธิก็จะไม่เกิดขึ้น การเรียกร้องสิทธิก็ไม่จำเป็น ศาสนาพุทธจึงลึกซึ้งเพราะควบคุมตั้งแต่ความคิด คำพูด และการแสดงออก ในขณะที่การนำเอาสาระของปัญญาสาขากล่าวว่าด้วยสิทธิมนุษยชนมาปฏิบัติใช้ในชีวิตจริงแม้จะก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่าง ๆ มากก็ตาม แต่ก็ยังถือว่าเป็นเรื่องจำเป็นในสังคมที่ผู้คนเห็นแก่ตัว และในสังคมที่คนไม่ชอบที่จะทำหน้าที่ของตนเอง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- พระพุทธทาสภิกขุ. **อติมมยตาปริทัศน์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๖.
- พระพุทธทาสภิกขุ. **อติมมยตาประยุกต์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๖.
- พระพุทธทาสภิกขุ. **คนถึงธรรม ธรรมถึงคน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๗.
- พระพุทธทาสภิกขุ. **แก่นพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๖.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) **พจนานุกรมพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๕๓.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) **พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์ การพิมพ์, ๒๕๕๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **สิทธิมนุษยชน สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม**. กรมองค์การระหว่างประเทศ, ๒๕๕๖.

ภาษาอังกฤษ

- Buddhadas Bikhu. **Handbook for Mankind**. Amarin Printing and Publishing Plc, 2012.
- Buddhadas Bikhu. **Heartwood of the Bodhi Tree**. Silkworm Books, 2012.
- Buddhasdas Bikhu. **Mindfulness with Breathing**. Silkworm Books, 2012.
- Charles Van Doren. **A History of Knowledge**. Ballentines Books, 1992.
- Damien V. Keown, Charles S. Prebish. **Buddhism and Human Rights**. Curzon, 1998.
- Gerald Benedict. **Buddhist Wisdom**. Watkins Publishing, 2009.
- Jack Donnelly. **Universal Human Rights**. Cornell University Press, 2013.
- Jo Durden. **The Essence of Buddhism**. Arcturus, 2006.
- John R. Hinnells. **Dictionary of Religions**. The Penguin, 1984.
- John Witte Jr. and M.Christian Green. **Religion and Human Rights**. Oxford University Press, 2012.

- Masao Abe. **Zen and Western Thought**, University of Hawaii Press, 1985.
- Nicholas F.Gier. **Buddhism and the Freedom of the Will**. Cambridge MIT Press, 2004.
- Patrick Hayden. **The Philosophy of Human Rights**. Paragon House, 2001.
- Paul Williams. **Mahayana Buddhism: The Doctrinal Foundations**. Routledge. 2009.
- Richard Francis Gombrich. **Theravada Buddhism**. Routledge, 2006.
- Richard H. Popkin and Avrum Stroll. **Philosophy**. Athenaeum Press, 1993.
- Scott Davidson. **Human Rights**. Open University Press, 1993.
- Sue Hamilton. **Early Buddhism : A New Approach**. Richmond : Curzon Press, 2000.
- Traleg Kyabgon. **The Eassence of Buddhism**. Shambala, 2010.
- V. Vajiramedhi. **The Miracle of Suffering**, Pran Publishing Co., 2012.
- Valleries J. Roebuck. **The Dhammapada**. Penguin Books, 2010.
- Walpola Sri Rahula. **What the Buddha Taught**. Oneworld Press, 2010.
- William H. Brackney. **Human Rights and the World's Major Religions**. Praeger. Santa Barbara, 2015.
- William Montgomery Mc.Govern. **A Manual of Buddhist Philosophy**. Nagpublishers, 1979.
- William Talbott, **Which Right Should Be Universal**, Oxford University Press, 2005.